

Corinne A. A. Packer (1996): *The Right to Reproductive Choice: A Study in International Law*. Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, Turku. 213 s.

Jokainen lapsen syntymä on ihme. UNDP:n, UNICEF'in ja Punaisen Ristin kansainväliset raportit vahvistavat tämän ajatuksen moninkertaisesti. Syntymä on käsittämätön ihme tässä maailmassa, jossa UNICEF'in arvioiden mukaan joka vuosi raskauksiin ja synnytyksiin kuolee 600 000 naista ja miljoonat syntyvät lapset jäävät aliravituiksi.

Kysymys lisääntymisoikeudesta on eräs maailmanlaajuisen kehityksen peruskysymyksiä. Tarve hillitä väestönkasvua, naisten oikeuksien toteuttaminen tai kehityksen perustekijöihin vaikuttaminen ovat nostaneet lisääntymisoikeudet yhdeksi keskustelluimmista aiheista myös kansainvälisillä areenoilla. Seksuaalisuus ja lisääntyminen ovat niin tiukasti kulttuuriseen ja uskonnolliseen perinteeseen sidottuja kysymyksiä, että vastakkainasettelut ovat jyrkkiä eri uskonto- ja kulttuuripiirien välillä. Naisten ja lasten oikeudet ovat jääneet syrjään, kun yllättävät liittolaiset ovat löytäneet toisensa niin abortti- kuin ehkäisykysymyksissäkin. Keskustelu oli vilkasta niin YK:n Kööpenhaminan sosiaalisen kehityksen huippukokouksessa, Kairon väestökokouksessa kuin erityisesti Pekingin IV naisten maailmankonferenssissa.

Kairon ja Pekingin kokousten loppuasiakirjoissa lisääntymisoikeudet sekä lisääntymisterveyden käsite nostettiin keskeiseksi väestöpolitiikan osaksi ja perusoikeudeksi ankan keskustelun jälkeen. Päätöslauselmassa lisääntymisterveys määritellään perusoikeudeksi, jotta yksilöt voivat hallita seksuaalisuuteensa ja lastenhankintaan liittyviä valintoja ja päätöksiä.

Lisääntymisoikeudet kulminoituvat naisten oikeuksien toteutumisessa. Kysymys onkin paljolti heidän oikeudestaan päättää seksuaalisuudestaan, lasten hankkimisesta sekä oikeudesta huolehtia omasta terveydes-

tään. Arvioiden mukaan joka kolmas kehitysmaiden nainen kärsii sairauksista, jotka liittyvät raskauksiin, synnytyksiin, aborttiin, HIV/AIDS:iin tai sukupuolitauteihin. Samoin tiedetään, että vähintään seitsemän vuotta koulutusta saavat naiset avioituvat keskimäärin viisi vuotta myöhemmin ja hankkivat 2–3 lasta vähemmän kuin vähemmän koulutusta saaneet. Oikeus koulutukseen, ravintoon ja terveyspalveluihin sekä mahdollisuus oman elämän hallintaan ovat erottamaton osa lisääntymisoikeutta.

Oikeus perheeseen, oikeus päättää lasten määrästä ja kasvatuksesta, on myös miesten oikeus. Vastuu ja oikeudet kuuluvat yhtäläisesti kummallekin sukupuolelle, vaikka naisen oikeuksien toteutumiseen on vielä pitempi matka kuin hänen miehisen kumppaninsa.

Åbo Akademin Ihmisoikeusinstituutti on julkaissut lisääntymisoikeudesta Corinne A. A. Packerin teoksen *The Right to Reproductive Choice*. Teoksen peruslähtökohtana on tutkia kansainvälisten ihmisoikeussopimusten takaamien lisääntymisoikeuksien toteuttamista. Kansainvälisten konferenssien päätöksiäkirjat on huomioitu oikeuksien kehityksen arvioinnissa sekä kansainvälisen yhteisön poliittisina tahdonilmauksina lisääntymisoikeuden suojaamiseksi.

Kansainvälinen oikeus ei takaa lisääntymisoikeutta *expressis verbis*. »Lisääntymisoikeus» -termillä ilmaistaan lyhyesti kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattua yhtäläistä oikeutta vapaasti ja vastuuntuntoisesti päättää lasten lukumäärästä ja syntymäajoista, sekä mahdollisuudesta tämän oikeuden harjoittamisen edellyttämään tietoon, opetukseen ja välineisiin (Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen 16(1)(e) artikla).

Packer jakaa lisääntymisoikeuden neljään perusoikeuteen, jotka taataan kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa: 1) oikeus perustaa perhe; 2) oikeus päättää lasten lukumäärästä ja oikeus kasvattaa lapset; 3) oikeus saada tietoa ja koulutusta perhesuunnitteluun; ja 4) oikeus perhesuunnittelun välineisiin.

Esimerkiksi YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa taataan avioliittoiässä oleville miehille ja naisille oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe (22(4) artikla). Perheen perustamisoikeus on kirjattu useisiin yleismaailmallisiin ja alueellisiin ihmisoikeussopimuksiin. Avioliitto ei sinällään ole perheen perustamisen edellytys, tosin monien valtioiden kansallinen lainsäädäntö edellyttää avioliittoa tuen ja suojan turvaamiseksi. Teollisuusmaiden teknologian kehitys on synnyttänyt uusia haasteita perheen perustamisoikeuden toteuttamiselle: hedelmättömyyden hoito, sikiön siirrot tai kohdunvuokraus muutamia esimerkkejä mainitaksemme. Perheen perustamisoikeuden takaaminen modernia teknologiaa hyväksi käyttämällä ei aseta valtioille velvollisuuksia tuottaa näitä palveluja perheenperustamisoikeuden turvaamiseksi.

Kansainvälisesti on olemassa valtava määrä esimerkkejä esteiden asettamisesta perheen perustamisoikeu-

delle. Muun muassa Kiinan hallitus esitti 1990-luvun alussa hyväksyttäväksi lakia, joka velvoittaa vammaisten tai synnynnäisesti sairaiden sikiöiden raskauksien keskeytyksiin ja estää vammaisten avioliitot. Kansainvälinen yhteisö reagoi lakiesitykseen voimakkaasti. Vammaisuus sinänsä ei saa olla este perheen perustamiselle, ja lakiesitys sisälsi puhtaasti rodunjalostukseen liittyviä elementtejä.

Perheen perustamisoikeuden toteuttamiseen liittyvä kysymys HIV-tartunnan saaneiden oikeudesta synnyttää lapsi, mahdollisesta tartuntavaarasta huolimatta.

Lasten lukumäärä ja kasvatustapa ovat hyvin yksityinen asia, mutta kukaan ei tee näistä päätöksiä tyhjiössä vaan vastuullisena itselleen sekä yhteisölle. Oikeus lasten määrästä päättämiseen liittyy saumattomasti terveysoikeuksiin ja yksilön oikeuksiin päättää omasta elämästään.

Tyttöjen ja poikien mahdollisuudet syntyä maailmaan ovat epätasa-arvoiset: moderni teknologia on mahdollistanut sikiöiden sukupuolen tunnistamisen raskauden varhaisessa vaiheessa. Eräät kulttuuriset perinteet korostavat poikien merkitystä niin paljon, että tyttösiikiöiden raskaus keskeytetään. Kiinan yhden lapsen politiikka on jo nyt johtanut merkittävään määrälliseen eroon syntneiden poikien ja tyttöjen välillä.

Kairon kokouksen asiakirjoissa lisääntymisoikeuden toteutumisen kannalta nousi tärkeäksi kaksi kysymystä: vaatimus inhimillisestä väestöpolitiikasta sekä kysymys kannusteiden sekä pakotteiden käytöstä väestönkasvun ehkäisemiseksi. Väestönkasvun hillitseminen on johtanut yhä useammin pakkokeinojen käyttöön. Yksilöllisiä oikeuksia loukkaavat syvimmin pakkosterilisatiot, pakolliset raskauden keskeytykset sekä ehkäisymenetelmien pakkokäytöt. Inhimillisen väestöpolitiikan tulisi mahdollistaa naisten oikeus päättää raskauden keskeytyksestä ja oikeus saada ammattitaitoista hoitoa raskauden keskeyttämiseksi. Laittomat ilman terveydenhuollon ammattilaisten apua suoritettut raskaudenkeskeytykset aiheuttavat miljoonille naisille terveysriskejä joka vuosi.

Lisääntymisoikeuksien törkeisiin rikkomuksiin kuuluvat naisten raiskaukset ja pakotetut raskaudet, joita on raportoitu kaikissa meneillään olevissa aseellisissa konflikteissa. Entisessä Jugoslaviassa naisten systemaattisia raiskauksia käytettiin sodankäyntimenetelmänä sekä etnisen puhdistuksen välineenä pakottamalla naiset synnyttämään raiskauksissa siitetyt lapset. Sekä Ruandan että Jugoslavian sotarikostuomioistuimissa raiskauksia pidetään törkeinä rikkomuksina humanitaarisen oikeuden säädöksiä vastaan.

Lisääntymisoikeuksien loukkaus voi luoda oikeuden myös turvapaikkaan. Kysymys on noussut esille kiinalaisten naisten hakiessa turvapaikkaoikeutta heidän jouduttuaan toisen lapsen takia vainotuksi omassa maassaan.

Oikeus päättää lasten lukumäärästä liittyy kiinteästi oikeuteen saada vapaasti tietää perhesuunnittelun mahdollisuuksista ja vaikutuksista omaan elämään. Kysy-

mys on myös oikeudesta terveyteen ja terveyskasvatukseen. Terveys- ja perhesuunnittelukasvatuksen merkitys on tärkeä myös nuorille ihmisille. Arvioiden mukaan 14-vuotiaista tytöistä 40% on ainakin kerran raskaana ennen kahdettakymmenettä ikävuottaan. Lasten oikeuksien vahvistaminen kansallisin toimin on yksi tapa välttää liian aikaisia raskauksia. Myös YK:n lasten oikeuksien komitea on ottanut tämän kannan arvioidessaan valtioiden raportteja lasten oikeuksien toteuttamisesta.

Perusajatus oikeudesta perhesuunnitteluun sisältää jokaisen oikeuden vapaasti harjoittaa sitä sekä suojella omaa sekä perheensä terveyttä. Tässä yhteydessä kysymys oikeudesta aborttiin on noussut ohi muiden. Kysymys on äärimmäisen keskeisestä oikeudesta: arviolta puolet alle 45-vuotiaiden naisten kuolemista kehityksimaissa on seurausta laittomista aborteista. Suomen kokemukset ovat osoittaneet, että riittävä terveysvalistus ja oikeus aborttiin ovat poistaneet abortin käytön ehkäisyvälineenä.

Oikeuksien valvonta edellyttää osallistumista. Packer luettelee ongelmia, joita liittyy erityisesti naisten syrjintää poistavan sopimuksen toteutumisen valvontaan. Valvonnan ongelmista vähäisin ei ole se, että sopimusvaltiot eivät toimita sopimuksen edellyttämiä raportteja naisten syrjintää käsittelevälle komitealle tai toimittavat ne sille myöhästyneenä. Naisten oikeuksien toteuttamiseen liittyy suuri määrä uskonnon ja eri kulttuuriperinteiden vahvistamia esteitä. Wienin 1993 ihmisoikeuskonferenssin loppuasiakirjassa kehoitetaan valtioita vahvistamaan naisten syrjintää poistavan sopimuksen täytäntöönpanoa sekä luopumaan sopimuksen ratifiointiin liittyvistä varaumista, mikäli ne estävät sopimuksen tavoitteiden toteuttamisen.

Packerin kirja lisääntymisoikeuksista on tervetullut perusteos kaikille, jotka ovat kiinnostuneita syrjinnän ehkäisemisestä ja tasa-arvon vahvistamisesta. Naisnäkökulma on koko ajan selkeästi esillä myös erityisryhmien oikeuksien tarkastelun yhteydessä (alaikäiset, vammaiset, HIV/AIDS-potilaat sekä mielenterveyspotilaat). Teoksen taulukot, asiahakemisto sekä liitteet lisäävät kirjan käyttökelpoisuutta. Kirja on hyvin kirjoitettu ja sopii myös niille, jotka eivät tunne kansainvälistä ihmisoikeusjärjestelmää mutta ovat kiinnostuneita oikeuksien sisällöstä ja toteutumisesta. Se on erityisen tärkeä niille, jotka ovat kiinnostuneita uuden syntymisen ihmeestä.

KRISTIINA KUMPULA

Jane Jenson et Mariette Sineau (eds.) (1995): *Mitterrand et les françaises: Un rendez-vous manqué*. Presses de Sciences Po, Paris. 386 s.

Vuonna 1965 sosialistien puoluesihteeri François Mitterrand oli yhdistyneen vasemmiston presidenttiehdo-

kas kenraali de Gaullea vastaan. Mitterrand esiintyi innokkaana naisten puolustajana. Hänen mukaansa oli taisteltava vuoden 1789 perinnön puolesta. Demokraattinen vallankumous oli vietävä loppuun saakka. Tasa-arvon oli kosketettava sekä miehiä että naisia. Osoitautui kuitenkin, että idealistinen ritari oli samalla poliittinen eläin. Naiset olivat tulossa ryminällä työelämään. Mielipidetiedustelut olivat osoittaneet, että suuri osa heistä kannatti Mitterrandia. Mahdottomalta tuntuva voitto Ranskan vapahtajasta de Gaullesta oli käden ulottuvilla. Toisin kuitenkin kävi. Kuusikymmentäyksi prosenttia naisista äänesti kenraalia. Mitterrand hävisi ja perusti varjohallituksensa. Omien sanojensa mukaan sosialistien ehdokas ei ollut tarpeeksi viettelevästi kosiskellut työtätekevien naisten ääniä. Oli tehtävä vielä enemmän. Varjohallituksen naisasioiden edistämisen ministeriön perustaminen oli lähtölaukaus poliittiselle ohjelmalle, jonka päämääränä oli Ranskan poliittinen modernisaatio. Naisten poliittisen edustuksen oikeudenmukainen korjaaminen oli tämän keskeinen osa.

Mitterrand et les françaises tarkastelee naisten ja sosialistipuolueen suurimman poliitikon myrskyisiä suhteita kolmen vuosikymmenen ajan. Mitterrandin kolmen presidenttikampanjan aikana (1965, 1981, 1988) yksi vaaliteema on ylittänyt muut: poliittinen tasa-arvo miesten ja naisten kesken. De Gaulle'n vuonna 1958 perustaman viidennen tasavallan instituutiot puolestaan olivat osoittaneet suosivansa miesedustusta. Naisten oli *de facto* hyvin vaikea päästä politiikkaan. Presidentin monarkkiset valtuudet vahvistivat vahvan miehen symboliikkaa ja korkeat miesvirkamiehet alkoivat yhä selkeämmin hallita poliittista elämää. Viidennen tasavallan viidestä presidentistä kolme onkin ollut entisiä korkeita virkamiehiä. Parlamentin valinnassa käyttöön otettu enemmistövaalitapa oli johtanut nais ehdokkaiden jyrkkään laskuun. Vuoden 1981 presidentinvaalien vaaliohjelmassaan Mitterrand iski takaisin nojautuen osittain uusien keskiluokkien naisiin. Hän julisti aikovansa lyhentää presidentin toimikautta, vahvistaa parlamentin valtaa ja ottaa käyttöön suhteellisen vaalitavan. Oli kuin hän olisi sanonut naisaktivisteille, »tehkää minusta presidenttinne, niin minä teen teistä ministerini». Suuret olivat odotukset, ja kuten usein on, vielä suuremmat olivat pettymykset.

Jane Jensonin ja Mariette Sineau'n teoksen ajatus on, että Mitterrand promovoi naisia politiikkaan lähinnä poliittisista syistä. Teoksen alaotsikko viittaa siihen, että Mitterrand oli suurin sanoin tehnyt treffit naisten kanssa mutta jätti sitten lopulta saapumatta paikalle. Vaikka keskivertoäänestäjää tällainen poliittisen lupauksen ja arkipäivän politiikan sekoitus saattaa järkyttää, politiikan tutkijaa se tuskin järjestyttää. Ehdokkaiden vaalilupaukset kun aina sekä myötäävät että törmäävät valtaintresseihin ja paikalliseen poliittiseen kulttuuriin. Yhtäkkistä muutosta voi tuskin odottaa tapahtuvan maassa, jossa puolet naisista ei edes tänä päivänä äänestäisi naispolitiikkaa, jossa puoluekoneisto-

jen paikallisosastot edelleenkin hallitsevat vaalien ehdokasasetteluja, jossa huippupaikoille pääsy edellyttää tiettyä koulutusta, sosiaalista taustaa ja sukupuolta ja jossa on Euroopan unionin alhaisin naisten edustusprosentti kansallisessa parlamentissa (5%) Kreikan jälkeen. Ehkä jossakin muualla kuin Ranskassa tämä asia oltaisiin ymmärretty. Mutta Ranska on satojen vuosien ajan ollut suurten lupauksen ja vallankumouksiin johtavien pettymysten luvattu maa. Ja siten väistämättä myös Mitterrand kylvi vaalilupauksensa hedelmälliseen maaperään.

Monet vasemmistolaisista äänestäjistä ja naisaktivisteista halusivat uskoa Mitterrandin sanoihin, hän kun oli ilmoittanut haluavansa varmistaa naisille poliittisen promootion institutionaaliset puitteet. Monet Mitterrandin kannattajista eivät voineet ajatella, että uudistukset törmäisivät valtarakenteisiin. Ei kuviteltu, että sosialistinen ruusu kuihtuisi sikarinkatkuisissa kokoushuoneissa. Ei tullut kuuloonkaan myöntää, että muutokset saattaisivat tarvita aikaa ja ruohonjuuritason työtä enemmän kuin suuria sanoja. Mitterrandin ja naisten flirttailu kesti viitisentoista vuotta. Tänä aikana sosialistien johtaja osallistui aktiivisesti sosialistien naisjaoston toimintaan käyttäen kylläkin jaoston lehtiä oman poliittisen propagandansa levittämistä varten.

Tultuaan valituksi presidentiksi Mitterrand pyrki jonkun aikaa täyttämään osan vaalilupauksistaan. Mutta uudistukset tukahdutettiin hitaasti. Yksi poikkeuksista oli parlamenttivaalien vaalitavan muuttaminen enemmistövaalitavasta suhteelliseen vaalitapaan. Hallituksen aloitteet harvenivat. Juuri perustetun Naisten oikeuksien ministeriön budjetti oli olematon. Presidentin omat nimitykset olivat ainoa poikkeus tähän lohduttomaan kuvaan. Käyttäen hyvin laajaa nimitysvaltaansa Mitterrand nimitti naisministereitä, kuten Edith Cressonin, ja tuomioistuimiin naistuomareita.

Osoitautui nopeasti, että naisten edustuksen kehitys Ranskassa oli kiinni yksinomaan Mitterrandin henkilökohtaisista mieltymyksistä. Julkisesti tunnettujen »inhimillisten mieltymysten» lisäksi nämä suosikit olivat ranskalaisen meritokraattisen järjestelmän tuotteita. Naisministereiksi nimitettiin melkein yksinomaan seläisten eliittikoulujen kuten Ecole Nationale d'Administrationin ja Ecole Normale Supérieure'n kasvattajia. Heillä oli usein kokemusta ainoastaan hallinnosta ja ministereiden kabineteista. Uralla nouseminen edustuksellisen politiikan kautta oli heille tuntematon tie, se kun oli leimattu poliittisten urien kannalta rahan tieksi.

Koko 1980- ja 1990-lukujen ajan naisten osuus parlamentista onkin pysynyt viiden prosentin tasolla. Naisten edustus kunnallis- ja paikallisvaltuustoissa oli tänä aikana noin kymmenen prosentin luokkaa. Sen sijaan esimerkiksi vuonna 1981, 14,3 % silloisen hallituksen jäsenistä oli naisia. Naisten osuus ministereiden kabineteissa on noussut 15 prosentista vuonna 1981 30 prosenttiin vuonna 1992.

Edustuksellisen demokratian kannalta näkyvien nais-

ministerien nimittäminen ei ollut juuri muuta kuin silmänlumetta, sillä järjestelmä oli muilta osin pysynyt samana. *Plus ça change, plus c'est la même chose*. Oltiin edelleenkin politiikan kivikaudella. Monen naisaktivistin mielestä Mitterrand maksoi vaalilupauksensa takaisin väärällä rahalla.

Jensonin ja Sineau'n mielestä yritykset parantaa naisten poliittista edustusta osoittavat lähinnä sosialistipuolueen oligarkista valtarakennetta. Siitä ja muista puolueista on tullut viimeisiä »maskuliinisen feodalismin linnakkeita», kuten Huguette Bouchardeau on asian ilmaissut. Vallan mekanismit eivät ole juuri muuttuneet. Onko demokratia Ranskassa epäonnistunut, kun naisia ei saada valituksi politiikkaan yleisen äänioikeuden avulla, kuten Jenson ja Sineau antavat ymmärtää? Tavallaan. On totta, että naisten nimitykset korkeisiin virkoihin eivät Ranskassa ole seurausta niinkään laajemmista poliittisen kulttuurin muutoksista vaan pikemminkin sosialistipuolueen johtavan poliitikon vaalistrate-

gioista ja hänen poliittisen esikuntansa koostumuksesta. Näin ollen perustavanlaatuisemmat muutokset ovat vielä edessä. Naisten edustuksen kohottamiseksi tarvitaan muutoksia sekä työelämässä ja lainsäädännössä että poliittisten puolueiden vaalilaskelmissa ja poliittisen eliitin rekrytoinnissa. Jos Mitterrand suosikin naisia nimityksissään, nykyinen presidentti Jacques Chirac ei ole jatkanut samalla linjalla.

Jensonin ja Sineaun kirja antaa vivahteikkaan ja yksityiskohtaisen kuvan Mitterrandin ja sosialistinaisten suhteista. Samalla kirja kuvaa niitä vallan mekanismeja, joihin nojautuen Mitterrand onnistui saavuttamaan presidenttiyden ja pikku hiljaa pettämään suurimman osan vaalilupauksistaan. Naisten taistelu oikeudenmukaisen poliittisen edustuksen puolesta ei Ranskassa ole vielä ohi. Ehkäpä Mitterrand-epISODE oli lähtölaukaus uuden tasoiselle taistelulle, jota käydään enemmän alhaalta kuin ylhäältä käsin.

NIILO KAUPPI
